

Przedmowa

CZYM SKORUPKA ZA MŁODU..., CZYLI O POTRZEBIE ROZWIJANIA KOMPETENCJI PEDAGOGICZNYCH STUDENTÓW

Kompetencja - słów kilka wokół znaczenia pojęcia

Złożoność i rozległość cywilizacyjnych przemian zmusza człowieka do podejmowania racjonalnych działań na różnych płaszczyznach egzystencji. W codziennym życiu poszukuje się kompetentnych ludzi - fachowców, z wysokimi umiejętnościami w danej dziedzinie, z pożądanymi kwalifikacjami zawodowymi.

W literaturze przedmiotu istnieje wiele ujęć kompetencji. W myśl etymologicznego podejścia, związanego z łacińskim czasownikiem *competere*, pojęcie to można rozpatrywać jako adaptacyjny lub transgresyjny potencjał podmiotu. W pierwszym przypadku zachowanie człowieka jest instrumentem umożliwiającym kontrolę nad otoczeniem (społecznym, przyrodniczym), stanowi dyspozycję do efektywnego działania, zmierzającego do osiągnięcia zaplanowanego celu. Wiedza i umiejętności są wskaźnikami kompetencji jednostki. Natomiast w drugim - działanie człowieka przyjmuje charakter emancypacyjny. Wiąże się z twórczą aktywnością towarzyszącą procesowi nabywania i wykorzystania kompetencji, która, ze względu na swoją niepowtarzalność, mimo możliwości oceny wytworów czy skutków działań, z trudem poddaje się pomiarowi (zob. A. Męczkowska, s. 693-696).

Kompetencja w pedagogice, określana jako zdolność do osobistej samorealizacji - stanowi warunek wychowania, zaś jako umiejętność podejmowania określonych obszarów zadań - utożsamiana jest z rezultatem procesu uczenia się (por. W. Okoń, 2004, s. 185).

W raporcie dla UNESCO Międzynarodowa Komisja do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques'a Delorsa, drugi filar edukacji - *uczyć się, aby działać* - powiązała z kompetencjami, będącymi odzwierciedleniem wiedzy, umiejętności i zaangażowania jednostki. Szczególną uwagę zwróciła na umiejętność porozumiewania się, pracy z innymi i rozwiązywania konfliktów (zob. J. Delors, red., 1998, s. 88-90).

W polskiej edukacji, od kilkunastu lat trwa nieustanny dyskurs wokół pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczycieli. Kompetencje są także przedmiotem rozważań konferencji naukowych, gdzie omawia się strategie procesu ich

doskonalenia (np. uwzględniając rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej o awansie zawodowym). Są także obecne w codziennych, społecznych interakcjach (chodzi o tzw. ukryty program szkoły). Jednak, mimo różnych podejść, interpretacji i podziałów: od ogólnych - ujętych jako zawodowe, pedagogiczne, po szczegółowe - rozpatrywane m.in. jako prakseologiczne, komunikacyjne, kreatywne, informatyczne, autoedukacyjne (zob. G. Kryk, 2009), nikt nie wątpi w znaczenie nauczycielskich kompetencji dla efektywności procesu kształcenia na wszystkich szczeblach edukacji. Stąd też tak istotne jest permanentne nabywanie przez tę grupę zawodową nowej wiedzy, sprawności i umiejętności adekwatnych do stale zmieniających się cywilizacyjnych potrzeb.

Aktywizacja studentów podczas zajęć obowiązkowych i nie tylko

Zmiany zachodzące w ostatnich latach w życiu politycznym i społeczno – ekonomicznym znalazły swoje odzwierciedlenie w aspiracjach edukacyjnych polskiej młodzieży, która preferuje studiowanie. Ta niemal nieograniczona, powszechna dostępność do szkolnictwa wyższego wynikająca ze wzrostu różnych rodzajów uczelni w Polsce, a wręcz swoistego typu utowarowienie działań edukacyjnych nie sprzyja ich jakości i efektywności. Pracownikom naukowo-dydaktycznym i dydaktycznym winna stale towarzyszyć refleksja nad celami edukacji i sposobem ich osiągania na tym poziomie, w zmieniającej się rzeczywistości. Chodzi tu o metody pracy, formy organizacyjne i środki dydaktyczne wykorzystywane w procesie kształcenia studentów, gdyż mimo nowych wyzwań, tak jak i na wcześniejszych etapach, nadal aktualne jest tu stwierdzenie: *Szkoła jest tyle warta, ile wart jest nauczyciel* (Friedrich Adolf Diesterweg), zarówno w wymiarze osobistym, jak i zawodowym.

Profesjonalizm pracy nauczyciela wiąże się z jego wiedzą, która tworzona jest m. in. na podstawie krytycznej analizy podejmowanych działań dydaktyczno - wychowawczych. Dobry nauczyciel to wyjątkowa, znacząca dla uczniów postać - wzór do naśladowania nie tylko w szkolnej ławie, lecz także w późniejszym, dorosłym życiu. Jest wspominany po latach jako jednostka nietuzinkowa, mądra. Zatem kształcenie przyszłych nauczycieli nie może być procesem unifikującym, lecz musi zmierzać do wspierania indywidualnych zdolności i talentów. Dobra edukacja nauczycielska winna dostarczać różnorodnych doświadczeń, w tym dotyczących własnej osoby (samoocena, samoakceptacja), które pozwolą adeptom do zawodu prowadzić dialog, nawiązywać relacje interpersonalne z dziećmi i ich rodzicami w duchu podmiotowości, tolerancji, szacunku i zrozumienia. Bez świadomości swoich mocnych stron i kompetencji komunikacyjnych nauczyciel na początku swojej drogi zawodowej natrafia na szereg trudności, które są źródłem negatywnych doświadczeń, obciążeń psychicznych i porażek zawodowych (por. H. Kwiatkowska, 2008, s. 36-37).

O niskiej jakości edukacji na wyższym szczeblu mówi się coraz głośniejsz w kategoriach poważnego problemu czy wręcz tragedii, nie tylko intelektualnej.

Obecny model kształcenia akademickiego, w większości związany jest z przewagą aktywności nauczyciela. Chodzi tu o mało skuteczny przekaz słowny będący wynikiem nadmiaru wykładów informacyjnych, schematycznych prezentacji multimedialnych, podawania konkretnych stron tekstu do wyuczenia, gotowych materiałów do kserowania, itp. Do uczelnianych paradoksów zaliczyć można śladową wielostronną aktywność studentów, czyli np.: samodzielne studiowanie, krytyczne i twórcze czytanie, poszukiwanie i opracowanie literatury w celu przygotowania się do ćwiczeń, kolokwii i egzaminów, udział w życiu kulturalnym, współpracę w grupach. Tymczasem zadaniem nauczyciela akademickiego – mistrza w zawodzie, przewodnika, doradcy – powinno być rozwijanie ciekawości poznawczej studentów, stwarzanie im sytuacji do podejmowania działalności eksploracyjnej, refleksji nad dotychczasową wiedzą naukową, preferowanym systemem aksjologicznym i jego zasadnością w zmieniającej się rzeczywistości.

Stymulowanie postawy emancypacyjnej, badawczej, twórczej i innowacyjnej studentów, zdolności do całościowej pracy na rzecz własnego rozwoju wymaga zmiany organizacji i metod kształcenia. Na ćwiczeniach, zamiast wygłaszania marnej jakości referatów wg ustalonej „kolejki” należy nadać większą rangę pracy grupowej i metodom aktywizującym, w tym metodzie projektów, która wyzwala tendencję do uczenia się na zasadzie *autonomicznego samonagradzania, nagrody, jaką stanowi samo odkrycie* (zob. J. S. Bruner, 1978, s. 670). Minimalizacja, a wręcz zaniechanie transmisji wiedzy na rzecz kształcenia skoncentrowanego na jednostce, transgresyjnego, zaspokajającego potrzebę hubrystyczną, nie tylko wzbogaci proces dydaktyczny, lecz przede wszystkim przyczyni się do rozwijania u studentów różnorodnych kompetencji, w tym kompetencji komunikacyjnych i językowych niezbędnych w ich przyszłej pracy dydaktyczno – wychowawczej. Ponadto samodzielna aktywność będzie sprzyjała kształtowaniu u słuchaczy idiosynkratycznego systemu wartości, który może się zmieniać pod wpływem nowych zadań, przeżyć, sytuacji (por. J. Koziński, 1998, s. 198).

Dialog edukacyjny, współcześnie mało widoczny także w szkołach wyższych stanowi wyzwanie dla wszystkich uczestników tego poziomu kształcenia. Wymiana poglądów, szacunek dla podmiotowości i autonomii oraz współpraca na różnych płaszczyznach, np.: student – nauczyciel, student – student, nauczyciel – nauczyciel, to podstawowe determinanty efektywności podejmowanych tu działań. Student, „wyposażony” w takie doświadczenia, z pewnością jako nauczyciel, skorzysta z nich w rzeczywistości szkolnej. W ten sposób jego postępowanie będzie służyło nie tylko uczniowi, lecz także rodzicom, nauczycielom i całemu społeczeństwu.

Ważną rolę w aktywizacji słuchaczy, w rozwijaniu kompetencji pedagogicznych i uświadamianiu im istoty oraz znaczenia partnerstwa edukacyjnego, odgrywają także koła naukowe. Studenci, poprzez podejmowanie w nich działań o charakterze naukowo - badawczym, dydaktycznym, warsztatowym, społecz-

nym, charytatywnym, konstruuja własną wiedzę pedagogiczno-psychologiczną i wykorzystują ją w praktyce edukacyjnej. W ramach prac koła uczą się współpracy, odpowiedzialności zbiorowej i indywidualnej oraz samooceny. Mają także okazję dzielić się swoimi doświadczeniami z innymi studentami w kraju i za granicą.

Kompetencje obcojęzyczne młodszych uczniów przedmiotem kolejnych badań studenckich kół naukowych w Polsce, Czechach i Słowacji

Każda praca badawcza, w tym podjęta przez koło naukowe, ma sens wtedy, gdy budzi zainteresowanie i zaangażowanie osób ją przeprowadzających. Zatem w szkole wyższej należy nadać większą rangę etosowi i autonomii nauki. Istotne jest postrzeganie jej jako szlachetnej rozrywki angażującej wyobraźnię i intelekt, jako wartości cennej samej przez się, gdyż przeżycia autoteliczne związane są z radością „doświadczenia chwili”. Ich odmienność wśród studentów czy nauczycieli akademickich wiąże się z przygotowaniem do pracy naukowej i ważnością, oryginalnością podejmowanej problematyki badawczej (por. H. Kopiec, 1987, s. 25-37).

Kompetencje komunikacyjne i językowe należą do priorytetowych współczesnego człowieka globalnej wioski. W dobie zjednoczonej Europy bilingwalność zyskała na aktualności. Stąd języki obce w życiu młodszych uczniów uczyniono kolejnym przedmiotem międzynarodowych badań kół naukowych z Polski, Czech i Słowacji.

Problematyka realizowana w ramach projektu wpisuje się w proces budowania szeroko pojętego kapitału ludzkiego oraz społecznego. Mowa tu o zabiegach edukacyjnych, które winny rozwijać kompetencje niezbędne młodym Europejczykom, określone na konferencji w Brnie w 1996. Chodzi m.in. o umiejętność:

- pracy w zespole,
- posługiwania się technologią informacyjną, komunikowania się,
- porozumiewania się w kilku językach,
- rozwiązywania problemów,
- słuchania innych, uwzględniania ich punktów widzenia,
- korzystania z różnych źródeł informacji,
- porządkowania wiedzy,
- radzenia sobie z niepewnością, złożonością,
- planowania i oceniania własnej pracy (por. Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, 1999, s. 6).

Wyboru przedmiotu naukowych dociekań dokonano w listopadzie 2009 roku podczas seminarium na temat kompetencji językowych dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym wieku szkolnym, na Wydziale Pedagogicznym

Uniwersytetu Palackiego w Ołomuńcu, zorganizowanym przez Katedrę Pedagogiki Wczesnoszkolnej. W części warsztatowej trwały intensywne prace nad opracowaniem narzędzia do badań pilotażowych, zbieżnego z tematyką podjętego międzynarodowego dyskursu. W projekcie uczestniczyli studenci i nauczyciele akademicki z Czech, Słowacji i Polski.

Badania właściwe przeprowadzone zostały metodą sondażu diagnostycznego, techniką ankiety i wywiadu, w okresie od lutego do kwietnia 2010 roku. Objęto nimi uczniów klasy III oraz ich nauczycieli ze szkół podstawowych funkcjonujących w środowisku miejskim i wiejskim (Racibórz, Opole, Częstochowa, Ołomuniec, Preszow wraz z przyległymi terenami).

Problematyka badawcza obejmowała poszukiwanie odpowiedzi na następujące pytania:

1. Od kiedy i gdzie dzieci uczą się języka obcego?
2. Jakie czynniki determinują wybór języka obcego przez młodszych uczniów?
3. Jaki stosunek do nauki języka obcego przejawiają badani uczniowie klasy III?
 - Czy chętnie się go uczą? Dlaczego?
 - Co sprawia im trudność?
 - Co zmieniliby w prowadzeniu zajęć?
 - Kto uczy ich języka obcego? Jakie kwalifikacje posiadają nauczyciele?
 - Jakie znaczenie ma dla nich nauka języka obcego? Czy są świadomi jego przydatności i użyteczności?
 - Czy i w jaki sposób wykorzystują znajomość języka obcego poza szkołą?
 - Czy i jakiego innego języka chcieliby się jeszcze uczyć?
4. Jaki jest udział rodziny w rozwijaniu kompetencji obcojęzycznych dzieci?

W ramach II spotkania, w dniach 27 - 29 kwietnia 2010 r., zorganizowany został Międzynarodowy Obóz Studenckich Kół Naukowych. Gospodarzem, a zarazem organizatorem przedsięwzięcia było Studenckie Naukowe Koło Pedagogów oraz Zakład Edukacji Elementarnej PWSZ w Raciborzu. W obozie uczestniczyli członkowie i opiekunowie Kół z ośrodków akademickich Czech (Olomouc - Uniwersytet Palackiego), Słowacji (Prešov – Uniwersytet Preszowski) oraz Polski (Częstochowa – Akademia im. Jana Długosza, Opole – Uniwersytet Opolski, Racibórz – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa).

Podczas obozu odbyło się dwudniowe sympozjum naukowe, które poświęcono kompetencjom językowym i ich znaczeniu wobec wyzwań XXI wieku. Wykład wprowadzający zatytułowany *Kompetencje językowe młodszych uczniów a ich kariera edukacyjna i życiowa* wygłosiła kierownik Zakładu Edu-